

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-63 назди Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣи Тоҷикистон (ш. Душанбе, хиёбони Борбад, 48/5)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент Толибзода Қобил Қосим ба диссертатсияи Субҳонзода Икром Субҳон дар мавзӯи «Самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкорӣи истеҳсоли дар иқтисоди муосири Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ)

1. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия

Ислоҳоти иқтисодии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозишуда барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ заминаи мусоиди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва шароити зарурии меъёрӣ-ҳуқуқиро фароҳам овард. Ин боиси рушди шаклҳои гуногуни ташкили ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ, афзудани ҳиссаи бахши хусусӣ ҳамчун пояи муносибатҳои бозорӣ ва нақши он дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоии мамлакат гардид.

Дар шароити муосири рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти соҳибкорӣи истеҳсоли мавқеи меҳварӣ дошта, он имкон медиҳад, ки захираҳои истеҳсоли иҷтимоии ҷамъияти самаранок истифода гарданд ва ҷойҳои нави корӣ таъсис ёфта, сатҳи некуаҳволии мардум боло бурда шавад. Махсусан дар шароити зудтағйирёбандаи вазъи иқтисоди ҷаҳонӣ ҷиҳати ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии кишвар нақши соҳибкорӣи истеҳсоли боз ҳам афзун гардида, он имкон медиҳад, ки комбинатсияҳои муосири истеҳсоли дар заминаи навовариҳои роҳандозӣ гардида, рақобатпазирии молу ҳадамот дар бозори дохилӣ ва берунӣ таъмин гардида, гуногуннавьии истеҳсолоти дохилӣ таъмин карда шавад.

Таҳлилҳо собит месозанд, ки новобаста аз дастгирии давлатӣ ҳануз ҳам соҳибкорӣи истеҳсоли дар кишвар ба таври кофӣ рушд накардааст ва қисмати калони бозорҳои дохилӣ аз молҳои воридотӣ иборат буда, дар фаъолияти иқтисодии хориҷии кишвар таносуби содирот нисбат ба воридот хеле назаррас боқӣ мондааст. Ҳамасола тибқи оморҳои расмӣ раванди аз кор боз мондани шумораи зиёди корхонаҳои истеҳсоли ба назар расида, сатҳи таъмини технологияи соҳаҳои саноат ва хоҷагии қишлоқ аз раванди муосири рушди соҳибкорӣ дар арсаи байналмилалӣ ҷафо мондаанд, ки он ба рақобатпазирии молҳои ватанӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Барои ин зарур аст, ки вобаста ба

хусусиятҳои хоси рушди иқтисоди кишвар бо дараназардошти вазъи кунунии рушди иқтисоди ҷаҳонӣ консепсияи рушди соҳибкории истеҳсолӣ коркард ва роҳандозӣ карда шавад.

Ин ва дигар муаммоҳои мавҷуда муҳимияти мавзӯи интиҳобгардида ро ифода менамояд.

2. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои илмӣ ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ) мутобиқ мебошад: 1. Рушди назария ва методологияи соҳибкорӣ; таҳияи методикаи ташкили фаъолият дар шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ; 3. Қонуниятҳо ва тамоюлҳои рушди соҳибкорӣ дар шароити муосир; 4. Пешгуии тағйироти сохтори рушди соҳибкорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ; 6. Ташаккул ва рушди шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ: аз рӯи нишонаҳои ташкили ҳуқуқӣ; миқёси фаъолият; намуди фаъолияти соҳибкорӣ (истеҳсолӣ, тиҷоратӣ, молиявӣ, миёнаравӣ ва ғ.); 8. Танзим ва дастгирии давлатии фаъолияти соҳибкорӣ; 9. Ташкил ва идоракунии соҳибкории муштарак; 12. Методология ва назарияи таъмини рақобатнокии сохторҳои соҳибкорӣ; 17. Принсипҳои назариявӣ, методологӣ ва методии ташаккул ва рушди фарҳанги соҳибкорӣ, меъёрҳои ахлоқии соҳибкорӣ; 21. Соҳибкории инноватсионӣ ва рушди он дар соҳаҳои иқтисод; 22. Таваккал дар фаъолияти соҳибкорӣ; самтҳои асосии ташаккули низоми идоракунии таваккал дар фаъолияти соҳибкорӣ.

3. Дарҷаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмӣ, ки барои ҳимоя пешниҳод шудааст

Наwgонии илмӣ диссертатсияи тақризшаванда, ки оид ба ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва коркарди тавсияҳои илмӣ-амалӣ дар самти муайян кардани афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди миллии кишвар дар шароити муосир иборат мебошад, дар доираи талабот асоснок буда, аз байни онҳо метавон ҳолатҳои зеринро ҷудо намуд:

- моҳияти соҳибкории истеҳсолӣ ошкор карда шуда, таснифоти намудҳо ва шаклҳои соҳибкории муосир ҳамчун омезиши самараноки омилҳои инноватсионии истеҳсолот бо мақсади баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва ба даст овардани рақобатпазирии корхона гузаронида шуда, нақши соҳибкории истеҳсолӣ ҳамчун омилҳои муҳимтарини рушди муносибатҳои бозорӣ ва амалигардонии мақсадҳои миллии рушди кишвар асоснок карда шудааст;

- муқаррароти алоҳидаи назарияи иқтисодии соҳибкорӣ дар заминаи ошкоркунии рафтори девиантӣ ё ба таври дигар рафтори

имконпазири дуршавии субъектҳои соҳибкорӣ аз масири бозории рушд ва принципҳои рушди стратегии кишвар, дар шароити сатҳи баланди на танҳо хароҷоти транзаксионӣ, балки хароҷоти ба истилоҳ фидусиарӣ ё ба таври дигар, хароҷоти мутобиқшавӣ ба низоми бозор рушд карда, таҳия шудаанд. Нишон дода шудааст, ки тавсеаи амалияи банақшагирии индикативӣ дар иқтисоди миллӣ, дар баробари болоравии нишондиҳандаҳои стратегӣ, боз барои рушди бесобиқаи соҳибкории истеҳсолӣ ва аксари намудҳои он заминаи мусоид фароҳам месозад;

- методикаи коркард ва таҳияи низоми афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисодиёти миллӣ, дар асоси гурӯҳбандии бисёрсатҳии нишондиҳандаҳое, ки рушди сифатӣ ва миқдории фаъолияти соҳибкориро дар иқтисодиёти миллӣ тавсиф мекунанд, асоснок ва пешниҳод карда шуд. Равиши мазкур имкон медиҳад, ки субъектҳои соҳибкории истеҳсолӣ дар асоси меъёрҳои пешниҳодшуда гурӯҳбандӣ карда шаванд ва самтҳои афзалиятноки рушди он ҳамчун “қутбҳои институтсионалии рушд”-и иқтисодиёти миллӣ ошкор карда шаванд;

- бо тақя ба методологияи таснифи соҳаҳои саноат вобаста ба сатҳи рушди технология (таҳияи СҲИР – Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд) таҳлил гузаронида шуда, муайян карда шуд, ки соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан дар соҳаҳои пасти технологӣ (36,4%) мутамарказ гардида, соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи баланд дар фаъолияти онҳо 2,6%, соҳаҳои миёнаи технологии сатҳи паст бошад 21,9%-ро ташкил медиҳанд, ки ин зарурати тадбирҳои ҳавасмандгардонӣ барои мутамарказонидани фаъолияти соҳибкорӣ дар соҳаҳои миёнаи технологиро ба миён меорад, то онҳо аввал дар соҳаи мазкур ва сипас дар содироти кишвар бартарӣ дошта бошанд;

- дар заминаи муайянкунии афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ вобаста ба амалисозии ҳадафҳои миллӣ, алаҳхусус, саноатикунони босуръат асоснок карда шуд, ки рушди минбаъдаи соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар ҳам бо афзоиши иқтидорҳои истеҳсолии мавҷуда ва ҳам зарурати диверсификатсияи соҳавию бахшии фаъолияти соҳибкорӣ, инчунин, бо тавсеаи тадбирҳои андешидашуда, ки ба баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва самаранокӣ фаъолияти корхонаҳои амалкунанда равона шудаанд, алоқаманд аст;

- масъалаҳои такмилдиҳии ҳуҷҷатҳои барномавии рушди саноати кишвар, дар заминаи баланд бардоштани нақши соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити муосир пешниҳод карда шуданд. Нишон дода шудааст, ки чорабиниҳо ва самтҳои амали барномаҳои гуногуни рушди саноат на танҳо бо масъалаҳои такмилдиҳии таъминоти меъёрии ҳуқуқӣ маҳдуд карда шаванд, балки бояд муайян кардани истеҳсолоти асосии ватанро ҳамчун нуқтаҳои рушди иқтисоди миллӣ ва аз ин рӯ, чорабиниҳое, ки ба ҳавасмандгардонии соҳибкорон барои сармоягузорӣ ба ин бахшҳо нигаронида шудаанд, дар бар гиранд.

Таҳлили таҳқиқоти гузаронидашудаи муаллиф маълум менамояд, ки муаллиф дар мавзӯи самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли сарчашмаҳои илмиро самаранок истифода бурда, мустақилона маълумот ва далелҳои омори дар самти мавзӯи таҳқиқот ҷамъоварӣ намуда, дар асоси коркард ва таҳлили онҳо хулосаҳои лозимаро пешниҳод намудааст.

Мақолаҳои ба нашр расонидаи муаллифи таҳқиқот ва автореферат ба мазмуни диссертатсия пурра мувофиқат мекунад.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Муаллифи диссертатсия аз таҳқиқоти илмӣ ва нуқтаҳои назари олимони ватанию хориҷӣ оид ба самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли оқилона истифода бурда, маълумоти сохторҳои илмию таҳқиқотӣ, ҳисоботи ташкилотҳои байналмилалӣ, срачашмаҳои омори ва маводҳои конференсияҳои байналмилалию ҷумҳуриявии илмӣ-амалиро оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда ҳамчун замина ба асос гирифта, мавриди таҳқиқ қарор додааст.

Аз ҷониби муаллифи рисолаи илмӣ бо истифодаи усулҳои мавҷудаи илмӣ, аз қабili усулҳои таҳлили системавӣ, мантиқӣ, сохторӣ ва функционалӣ, инчунин, усулҳои таҳлил ва синтез, индуксия ва дедуксия барои ҳалли масъалаи матраҳшаванда хулосаҳои лозима пешниҳод гардида, оид ба таснифоти шаклҳо ва намудҳои соҳибкорӣ инчунин, соҳибкории истеҳсоли ақидаҳои мавҷуда ва худӣ оварда шудааст. Ҳамзамон, барои мушаххас намудани самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолии ватанӣ, ки минбаъд ба ҳайси қутби институтсионалии рушди тамоми иқтисоди миллӣ ва муҳаррики он баромад карда метавонад, аз ҷониби муаллиф оид ба вазъи соҳибкории истеҳсоли дар соҳаҳои мухталифи саноати истихроҷ ва коркард ва комплекси агросаноатӣ бо назардошти муайянкунии самтҳои рушди он таҳқиқоти илмӣ гузаронида шудааст.

Дар баробари ин, аз ҷониби муаллиф усулҳои муҳайё сохтани шароити мусоиду фароҳаи иҷтимоию иқтисодӣ барои рушди соҳибкории истеҳсоли дар шароити иқтисодиёти муосири кишвар ва дурустии интиҳоби самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсоли мавриди баррасии амиқ қарор дода шуда, барои истифодаи оқилонаю самаранокӣ иқтидорҳои захираҳои мавҷуда хулосаҳои асоснок пешниҳод карда шудааст.

Инчунин, қайд кардан ба маврид аст, ки аз ҷониби муаллифи рисолаи илмӣ, бо истифода аз усулҳо ва методологияи дар боло қайдшуда имконият пайдо карда шуд, ки тавсияҳои хулосаҳои илман асоснокшуда оид ба татбиқи босамари нақшаҳои барномаҳои мавҷуда дар самти рушди соҳибкории истеҳсоли дар кишвар, нақши рушди соҳибкории

истеҳсолӣ дар ғанигардони бучети давлатӣ ва афзоиши маҷмуи маҳсулоти дохилӣ пешниҳод карда шавад.

Аз ҷониби муаллиф барои баҳогузори, таҳлили амиқ ва баррасии вазъи кунунӣ ва муайян намудани норасогию мушкилоти мавҷуддаи соҳибкории истеҳсолӣ қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фармонҳои Президенти кишвар оид ба рушди соҳибкории истеҳсолӣ, маълумоти омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шуданд.

5. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки истифодабарии натиҷаҳои илмии рисолаи тақризшаванда барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва ҷалби сармояи лозима ба он, тавсеаи самаранокии фаъолияти соҳибкорӣ, фароҳам овардани муҳити созгор дар иқтисодиёти кишвар ва минтақаҳои гуногуни он имконпазир мебошад. Истифодаи амалии хулосаҳои дар рисолаи илмӣ пешниҳодгардида дар самти мукамалгардони шаклҳо ва усулҳои дастгирии давлатии соҳибкории истеҳсолӣ ба таҳкими устувори молиявии шаклҳои нави соҳибкорӣ дар бахши воқеии иқтисодиёти кишвар, риояи интизоми молиявӣ аз тарафи субъектҳои муносибатҳои бозорӣ ва таҳкими вазъи молиявии онҳо мусоидат менамояд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ метавонанд аз ҷониби вазорату идораҳои дахлдор ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар таҳияи самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ истифода шаванд.

Натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф дар муайян кардани самтҳои афзалиятнок, шаклу усулҳои ташаккул, истифода ва рушди соҳибкорӣ дар соҳаи саноати кишвар дар доираи саноатикунони босуръат, баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо дар раванди татбиқи принципҳои рушди устувор ва инчунин, дар баланд бардоштани самаранокии истифодаи тамоми захираҳои дар раванди амалигардони фаъолияти соҳибкорӣ истифодашаванда аҳамияти амалӣ дорад. Ҳамчунин, муқаррароти илмии кори диссертатсиониро дар ҷараёни таълими фанҳои «Назарияи иқтисодӣ», «Иқтисодиёти соҳибкорӣ», «Микроиқтисод», «Иқтисоди минтақавӣ» барои тайёр кардани кадрҳои баландихтисос дар муассисаҳои таҳсилоти касбии мамлакат инчунин, дар курсҳои тақмили ихтисоси устодони факултаҳои иқтисодии кишвар истифода бурдан мувофиқи мақсад аст.

Сохтори кори диссертатсия, гузориши мақсад ва алоқамандии онро тасдиқ мекунад.

Диссертатсия аз муқаддима, 5 боб, 14 зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт ва феҳристи

интишороти илмий доктринаи дараҷаи илмӣ иборат буда, 342 саҳифаро дар бар гирифта, аз 33 ҷадвал, 3 расм ва 6 диаграмма иборат мебошад.

Дар боби якум “Асосҳои назариявӣ-методологии рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар низомии бозорӣ хоҷагидорӣ” масъалаҳои умумии соҳибкорӣ ҳамчун категорияи иқтисодии хоҷагии бозорӣ, мушкилоти таснифи намудҳо ва шаклҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити муосир, инчунин, равишҳои назариявӣ-методологӣ ба омӯзиши соҳибкорӣ истеҳсолӣ ва мутобиксозии онҳо ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешаванд.

Аз ҷониби муаллиф бамаврид қайд карда шудааст, ки дар шароити муосир соҳибкорӣ бояд ба шакли инноватсионии истеҳсолот мувофиқат кунад, ки дар шароити дахлдори таърихӣ ва иқтимоӣ иқтисодӣ афзалиятнок шуда, шакли зарурии такрористеҳсоли ҷамъиятиро таъмин намуда, вазифаҳои умумииқтисодӣ, эҷодӣ-чустучӯӣ (инноватсионӣ), захиравӣ, иқтимоӣ ва ташкилиро иҷро намояд. Муаллифи рисола чунин ақида дорад, ки аз ҳамаи ин вазифаҳои соҳибкорӣ дар иқтисоди муосири бозорӣ вазифаи умумииқтисодӣ муайянкунанда буда, рафтори сохторҳои соҳибкориро ҳамчун субъектҳои бозор дар шароити фазои мусоиди тиҷорати дохилӣ ва хориҷӣ дар иқтисоди миллӣ муайян мекунад (с. 22-86).

Аз ҷониби муаллифи рисолаи тақризшаванда хулоса бароварда шудааст, ки таснифи анъанавии намудҳо ва шаклҳои фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити муосир тамоюли рушди тиҷоратро инъикос намекунад. Имрӯз унсурҳои муҳими рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ масъалаҳои кластерикунонӣ, рақамикунонӣ ва иқтисоди сабз мебошанд. Таъкид дар таснифоти шаклҳо ва навъҳои соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар ин самтҳо, имконияти фаҳмиши беҳтарро дар самти ҷӣ гуна, масалан, кластерҳо ба муттаҳид кардани захираҳо ва кӯшишҳо кӯмак мерасонанд, рақамисозӣ барои навоарӣ имкониятҳои наво мекушояд ва иқтисоди сабз ба муҳити устувортар ва масъулиятноки тиҷорат мусоидат мекунад, медиҳад. Ҳамаи ин ҷанбаҳо барои таҷаккули соҳибкорӣ рақобатпазир ва устувор дар шароити муосир муҳиманд (с. 22-86).

Аз ҷониби муаллиф хулосабарорӣ карда шудааст, ки зери мафҳуми соҳибкорӣ истеҳсолӣ бояд фаъолиятро, ки ба истеҳсоли молҳои моддӣ ё маҳсулот нигаронида шудааст, фаҳмид, дар ҳоле ки соҳибкорӣ ғайриистеҳсолӣ бо пешниҳоди тоза хизматрасониҳо алоқаманд аст, ки одатан объектҳои моддӣ эҷод намекунанд. Ин равиш ба анъанаҳои таърихӣ ва назариявӣ дар иқтисод асос ёфта, аз мактаби классикии тафаккури иқтисодӣ бармеояд, ки истеҳсолоти моддиро асоси рушди иқтисодӣ таъкид мекард (с. 67-85).

Дар боби дуюм “Субъектҳои соҳибкорӣ истеҳсолӣ ҳамчун «қутбҳои институтсионалии рушд»-и иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, аз

чониби муаллифи рисолаи илмӣ масъалаҳои назариявии паст кардани сатҳи рафтори девиантии субъектҳои соҳибкорӣ мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор дода шуда, методологияи интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисодиёти миллий коркард карда шуда, афзалиятҳои шаклҳои ташкилию ҳуқуқии рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок карда шудааст.

Ба андешаи муаллиф ҷанбаҳои асосии пасткунандаи сатҳи рафтори девиантии соҳибкории истеҳсолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо ноил шудан ба мақсади афзоиши босуръати рушду тараққиёти саноат дар доираи саноатикунони босуръат алоқаманд аст (с. 98 то 100). Бо ин андешаҳои пешниҳодшудаи муаллиф мо розӣ ҳастем, чунки боз як самти дигаре, ки метавонад ба коҳиши рафтори девиантии субъектҳои соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ мусоидат кунад, тақмили низоми идоракунии корпоративӣ мебошад, ки метавонад ба вазъи ҳозираи ин раванд таъсири мусбӣ расонида, барои бозҳам беҳтар шудани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ дар мамлакат мусоидат кунад. (с. 100).

Ҳамзамон, дар кори илмии тақризшаванда аз ҷониби муаллиф қайд карда шудааст, ки самтҳои муҳими назариявӣ ва амалӣ дар рушди соҳибкории истеҳсолӣ ин асоснок кардани субъектҳои соҳибкорӣ ҳамчун “нуқтаҳои институтсионалии рушд”-и иқтисодиёти кишвар буда, ҳамгирӣ намудани манфиатҳои ин сохтор бо манфиатҳои давлат аввалиндараҷа буда, барои расидан ба ҳадафҳои миллии кишвар мусоидат хоҳад кард. Вобаста ба ин, дар кори тақризшаванда масъалаи ҷӣ тавр паст кардани сатҳи рафтори девиантии соҳибкории истеҳсолӣ ва асоснок кардани афзалиятҳои рушди он дар иқтисодиёти миллии муосири кишвар мавриди баррасӣ қарор дода шуда, аз ҷониби муаллиф хулосаҳои асоснок пешниҳод карда шудааст (с. 86-90).

Муаллифи рисолаи илмӣ хулосабарорӣ кардааст, ки самтҳои асосии пасткунандаи сатҳи рафтори девиантии соҳибкории истеҳсолӣ дар кишварамон, бо ноил шудан ба мақсади афзоиши босуръати рушду пешрафти саноат дар доираи саноатикунони босуръат алоқаманд буда ва бо мақсади ҳалли вазифаҳои стратегии рушди кишвар, ин самтҳоро бояд, ки гурӯҳбандӣ кард (с. 90-104).

Барои баҳогузорӣ ва арзёбии методологияи интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди миллий, аз ҷониби муаллифи рисолаи илмӣ қайд карда мешавад, ки барои кишварамон интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар шароити муосир вазифаи мураккабест, ки ба назар гирифтани омилҳои зиёдро тақозо мекунад.

Дар баробари ин, дар рисолаи илмӣ тақризшаванда аз ҷониби муаллиф пешниҳод ва асоснок гардидааст, ки мушкилоти асосие, ки соҳибкории истеҳсолӣ дар кишвар ба он рӯбарӯ мешавад, ин мушкилоти нокифояи захираҳои молиявӣ, рушди сусти инфрасохтори бозор, нарасидани қувваи кории тахассусӣ ва ғайра мебошанд. Ба ин гуфтаҳои муаллифи рисолаи илмӣ рози шудан мумкин аст (с. 110).

Муаллифи диссертатсия дуруст қайд мекунад, ки омилҳои асосие, ки ба интиҳоби шаклҳои ташкилию ҳуқуқии соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонанд бояд, ки гурӯҳбандӣ карда шуда, ба меъёрҳои муайян ҷудо карда шаванд (с. 134-135).

Аз ҷониби муаллиф ба маврид қайд карда шудааст, ки вобаста ба иқтисоди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои назариявии интиҳоби афзалиятҳои рушди соҳибкории истеҳсолиро зарур аст, ки тавассути призмаи якчанд равишҳои назариявии дар адабиёти иқтисодии ватанӣ мавҷудбуда баррасӣ кард: 1. Тавассути назарияи иқтисодии захираҳо; 2. Тавассути назарияи бартарии рақобат; 3. Тавассути назарияи инноватсионӣ. 4. Тавассути назарияи рушди устувор (с. 104-117).

Дар рисолаи илмӣ қайди муаллиф ба маврид аст, ки айни замон дар кишварамон ҶДММ шакли аз ҳама бештар истифодашавандаи ташкилию ҳуқуқии фаъолияти соҳибкории истеҳсоли буда, дар сохтори истеҳсоли маҳсулоти саноатии кишвар нақши муҳимро мебозад. Таҳлили маълумоти омории овардашуда нишон медиҳад, ки дар сохтори истеҳсоли аксари маҳсулоти муҳими саноатии кишвар, ҳиссаи ҶДММ бениҳоят назаррас буда, истеҳсолкунандагони асосии ин намуди маҳсулот ба ҳисоб мераванд. Аз ҷумла, дар истеҳсоли маҳсулоти муҳими саноати сабуки кишвар – истеҳсоли пахта ва молҳои аз он тайёршаванда, дар давраи солҳои 2022-2023, ҳиссаи ҶДММ ба ҳисоби миёна 85-88%-ро ташкил медиҳад. Инчунин, дар истеҳсоли нахи пахта дар кохонаҳои калон дар таносуб бо дигар шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ ҳиссаи ҶДММ назаррас буда, ҳиссаи корхонаҳои мазкур дар давраи таҳлилшаванда мутаносибан 80,7% ва 81%-ро ташкил намуда, дар арзиши умумии соли 2023 бошад, ҳиссаи ҶДММ 80,5%-ро ташкил медиҳад (с. 118-136).

Дар боби сеюм “Асосҳои ташкилӣ-иқтисодии рушди афзалиятноки соҳибкории истеҳсоли дар соҳаи саноат” таҳлили рушди соҳибкорӣ дар саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи саноатикунони босуръат, афзалиятҳои соҳавии соҳибкории истеҳсоли ва масъалаҳои саноатикунони босуръат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин, дар мисоли саноати сабуки Ҷумҳурии Тоҷикистон субъектҳо ва шаклҳои соҳибкории истеҳсоли дар заминаи сиёсати интегралӣ ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда дар кишвар баррасӣ карда шуданд (с. 138-193).

Дар ин боб муаллифи рисолаи илмӣ дуруст қайд менамояд, ки мақсади асосии саноатикунони босуръати кишвар – ин таъсиси саноати миллии рушдбандаи рақобатпазир ва дар ин замина таъмин намудани рушди иқтисод ва некуаҳволии мардуми кишвар ба сатҳи дараҷаи сифатан баландтар мебошад. Амалишавии чорабиниҳои стратегияҳо ва барномаҳои қабулшудаи давлатӣ имкон дод, ки дар рушди саноати кишвар дар солҳои 2018-2023 (соли 2018 ҳамчун соли появӣ - соли эълони

саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии рушди иқтисоди миллӣ) муваффақиятҳои муайян ба даст ояд.

Аз ҷониби муаллиф қайд карда мешавад, ки барои таъмини рушди босифати соҳаҳои гуногуни саноат, ки дар он кишварамон бартариҳои рақобатӣ дорад, бояд, ки чораҳои ғаврии дахлдор андешида шаванд. Инчунин, муаллифи рисолаи илмӣ қайд менамояд, ки раванди саноатикунонии босуръат бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда ва омилҳои таъсиррасон сода набуда, он аз як масъалаҳо вобаста ва аз як қатор омилҳои дигар таъсирро ба худ қабул менамояд. Аз ҳамин лиҳоз, дар шароити имрӯза, ба андешаи мо, саноатикунонии босуръат якҷанд марҳалаи асосиро дар бар мегирад, ки онҳо аз: таъсис додани истеҳсолоти касбӣ, дар соҳаҳои меҳнатталаб истифода бурдани захираҳо ва иқтидорҳои меҳнатии мавҷуда, рушд додани соҳаи саноат бо мавҷудияти энергияи барқӣ, металлургия ва мошинсозӣ, механизатсиякунонӣ ва омилҳои дигари ба ин масъала хос заминаҳои саноатикунонӣ мебошанд.

Дар баробари ин, муаллифи рисолаи илмӣ дар таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосабарорӣ кардааст, ки вобаста ба имкониятҳои иқтисодӣ ва сатҳи даромаднокии аҳоли, дастгирии соҳибкории хурд дар айни замон мувофиқи мақсад буда, дастгирии он асосан ба бозори дохилӣ (воридотивазкунӣ), корхонаҳои калон ба содирот (ба содирот нигаронидашуда) равона карда шуда, корхонаҳои миёна бошад, самараноктар ғаволияти худро дар шароити татбиқи сиёсати интегралӣ стратегияи савдои хориҷӣ ба роҳ мондаанд.

Ҳамзамон, аз ҷониби муаллиф ақидае асоснок карда мешавад, ки маҳз корхонаҳои миёна бояд дар сиёсати интегралӣ ба содирот нигаронидашуда ва ивазкунандаи воридот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайвандгари муҳим гарданд. Ин намуди соҳибкории истеҳсолӣ дар истеҳсоли молҳои, ки қаблан ворид карда мешуданд, нақши калидӣ мебозад ва ба ин васила камбуди тиҷоратро коҳиш медиҳад ва иқтисоди миллиро тақвият мебахшад (с. 162-174).

Вобаста ба ин, бояд мушаххас намуд, ки кадом корхона аз рӯи сатҳ хурд, миёна ва калон ба дастгирии давлатӣ эҳтиёҷ дорад. Чунки, рушди корхонаҳо ва дастгирии ғаволияти соҳибкорӣ бевосита ба татбиқи ҳадафи чоруми миллии рушд – саноатикунонии босуръат метавонад мусоидати ҳаматарафа намояд. Дар ин ҳолат, ин масъала аз он вобастагӣ дорад, ки кадом сиёсат, яъне сиёсати ба содирот нигаронидашуда, воридотивазкунанда ё ягонагии интегралӣ онҳо ба соҳибкорони кишвар имкон медиҳад, ки дар расидан ба ин ҳадаф ғавлона иштирок кунанд. (Саҳ. 177)

Ҳамчунин, дар рисолаи тақризшаванда аз ҷониби муаллиф қайд карда шудааст, ки корхонаҳои миёна аксар вақт аз корхонаҳои хурду калон нигоҳ карда, бисёртар ва зиёдтар омодаанд технологияҳои нав ва навовариҳоро ҷорӣ кунанд, ки ин рақобатпазирии маҳсулотро дар бозорҳои байналмилалӣ афзоиш медиҳанд. Бо сабаби чандирии худ,

корхонаҳои миёна метавонанд ба тағйирот дар тиҷорати байналмилалӣ тавассути таъсиси шарикӣ нав ва ворид шудан ба бозорҳои нав зудтар амал кунанд. Дар маҷмӯъ, маҳз ҳамин намуди соҳибкорӣ истеҳсолӣ имрӯз дар ҷумҳурӣ ба дастгирии давлат ниёз дорад. Аз ин рӯ, барномаҳо ва ташаббусҳои давлатӣ ҳамчун механизми индикативӣ танзими фаъолияти соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ бояд, дар дастгирии корхонаҳои миёна тавассути дастрасӣ ба маблағгузорӣ, омӯзиш ва кор дар бозорҳои байналмилалӣ нақши муҳим дошта бошанд.

Дар боби чорум “Вазъи кунунӣ ва мушкилоти рушди соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар комплекси агросаноати Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳлили вазъи рушди шаклҳои ҳамгирошудаи соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар комплекси агросаноати Тоҷикистон гузаронида шуда, хусусиятҳои ташаккул ва фаъолияти соҳибкорӣ аграрӣ дар кишвар муайян карда шуданд (с. 194-242).

Бояд гуфт, ки муаллиф дар рисолаи илмӣ таҳлил гузаронида, ба маврид хулосабарорӣ кардааст, ки барои ноил шудан ба фаъолияти устувор ва самараноки соҳибкорӣ истеҳсолӣ дар бахши аграрӣ иқтисоди миллӣ, шаклҳои нави ҳамгирошудаи хоҷагидорӣ, дар шакли пойгоҳҳои мошинӣ-тракторӣ ва корхонаҳои таъминкунандаи захираҳои ҳама шаклҳои моликият заруранд, ки фаъолияти онҳо бояд ба таъмини талаботи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва дигар субъектҳои истеҳсолоти кишоварзӣ дар хизматрасонии техникӣ ва таъмини муттасилии пешбурди кишоварзӣ равона карда шавад (с. 194-220).

Дар кори илмӣ тақризшаванда аз ҷони муаллиф қайд карда мешавад, ки бахши соҳибкорӣ аграрӣ дар низоми иқтисодӣ мақоми махсусро ишғол менамояд, зеро бе сатҳи мутаносиби тараққиёти он фаъолияти дурусти дигар соҳаҳо ва аз ҳама муҳим, ҳалли мушкилоти озуқаворӣ ҷамъият номумкин мебошад. Бинобар ин, дар ҳама гуна низоми иқтисодӣ таъмини фаъолияти самараноки бахши кишоварзӣ яке аз афзалиятҳои асосии рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба ҳисоб меравад (саҳ. 198).

Муаллифи диссертатсия ба чунин хулоса омадааст, ки дар соҳаи кишоварзӣ замин воситаи асосии истеҳсолот ба ҳисоб рафта, ин нуқта ба рушди соҳибкорӣ кишоварзӣ таъсири вижае мегузорад. Пеш аз ҳама, ин падида сабабгори вобастагии рушди соҳибкорӣ дар соҳаи аграрӣ аз ҳалли масоили ташаккули бозори замин мебошад. Аз як тараф, соҳибкорӣ аз ҳалли масъалаи замин саҳт вобастагӣ дорад ва аз тарафи дигар – худ рушди бозори заминро ҳавасманд мегардонад (саҳ. 198 -199).

Муаллиф дар ин боб дуруст қайд менамояд, ки ҳама шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ истеҳсолоти кишоварзӣ, аз қабилӣ хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), хоҷагиҳои шахсии ёрирасон, кооперативҳои кишоварзӣ, агроширкатҳо, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, корхонаҳои иҷора ва муштарак ва ғайра дар шароити бозор метавонанд ҳамчун шаклҳои соҳибкорӣ

истеҳсоли дар баҳши аграрии иқтисоди миллӣ баррасӣ карда шаванд, аммо афзалиятҳои рушди онҳо бояд, пеш аз ҳама ҳалли ҳадафҳои стратегии рушди кишвар ва дуввум истеҳсоли инноватсионӣ бошанд.

Дар боби панҷум “Афзалиятҳои стратегии рушди соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, бо дарназардошти захираҳои омили кишвар, масъалаҳои кластеризатсия ҳамчун модели ташкили рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди миллӣ, мушкилоти рақамсозии истеҳсолот ҳамчун омили таъмини бартарии рақобатии соҳибкории истеҳсоли ва зарурати сармоягузорӣ ба иқтисодиёти “сабз” ҳамчун афзалияти стратегии рушди соҳибкории истеҳсоли дар иқтисоди миллӣ баррасӣ карда шудааст (с. 246-289).

Дар ин қисмати кори илмӣ, муаллиф дуруст қайд менамояд, ки равиши кластерӣ ба самти рушди соҳибкории истеҳсоли, метавонад самаранокӣ ва рақобатпазирии ширкатҳоро ба таври назаррас афзоиш дода, ба муҳити инноватсионӣ ва динамикии тиҷорат мусоидат кунад. Аммо, татбиқи бомуваффақияти ин равиш иштироки фаъолонаи ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор, аз ҷумла тиҷорат, мақомоти давлатӣ ва муассисаҳои таълимиро талаб мекунад. Дар мавриди шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон кластерикунонӣ ҳамчун шакли ҳамгирой самти калидии баланд бардоштани самаранокии комплекси агросаноатии (КАС) кишвар ва рушди саноатии минтақаҳо кишвар мебошад (с. 246-260).

Аз ҷониби муаллиф қайд карда мешавад, ки ҳавасмандгардонии соҳибкории истеҳсоли дар ҷумҳурӣ тавассути таъсиси кластерҳои бофандагӣ ва дӯзандагӣ рақобатпазирии баланди маҳсулоти ватаниро дар бозорҳои дохиливу ҷаҳонӣ, барои рушди фаъолияти соҳибкорӣ шароити мусоид фароҳам оварда, ҳамзамон, бо ин, соҳибкоронро аз лиҳози дастгирии молиявӣ, имтиёзҳои андозию сохторӣ, имконият ба ҷойҳои нави корӣ, рушди бемайлони соҳаи саноат тибқи сценарияҳои стратегия ва барномаҳои рушд, ва монанди инҳо мусоидат намуда, ниҳоятан, ба баланд шудани сатҳи сифати зиндагии аҳоли дар кишвар мусоидат менамояд (саҳ 266).

Ҳамзамон, муаллиф дуруст қайд менамояд, ки иқтисоди рақамӣ як марҳилаи нав дар рушди иқтисоди ҷаҳонӣ мебошад, ки дар он технологияҳои рақамӣ ба воситаи асосии эҷод, паҳн ва истеъмоли молҳо ва хидматҳо табдил меёбанд. Дар заминаи рушди соҳибкории истеҳсоли иқтисоди рақамӣ барои баланд бардоштани самаранокӣ, оптимизатсияи равандҳо ва эҷоди маҳсулоти инноватсионӣ уфуқҳои нав мекушояд. Бинобар он, таъкиди муаллиф саривақтӣ мебошад (саҳ 266).

Дар баробари ин, дар таҳқиқоти илмӣ шаш афзалияти асосӣ ҷудо карда шудааст, ки афзалиятҳои рақамикунонӣ барои соҳибкории истеҳсоли дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад. Пеш аз ҳама ин, тавассути рақамикунонӣ ва электронинамоии ҷараёни амалиёт, босамаргардонии фаъолияти соҳибкории истеҳсоли; дуюм - ташаккули

фабрикаҳои хушманд ва саноати 4.0; сеюм - ин оптимизатсияи занҷираи таъминот тавассути рақамикунонӣ, ки ба беҳтар кардани идоракунии занҷираи таъминот тавассути платформаҳои рақамӣ, пайгирии ҳаракати молҳо ва банақшагирии автоматӣ мусоидат мекунад; чорум - афзоиш тавассути рақамикунонии сифати маҳсулот; панҷум - ноил шудан ба фардикунонӣ ва чандирии истеҳсолот ва ниҳоят шашум - таъмини амнияти киберӣ.

Дар хулосаи рисолаи илмӣ муқаррароти асосии таҳқиқот оварда шудааст ва пешниҳоду тавсияҳо барои истифодаи натиҷаҳои назариявӣ амалии диссертатсия асоснок карда шудаанд.

6. Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб доир ба шаклгирии диссертатсия

1. Дар қисмати назариявии диссертатсия фикру ақидаи олимони ватанӣ дар бораи мафҳуми соҳибкорӣ камтар ба назар мерасад.

2. Дар зербоби 1.2. (саҳифаи 55, расми 1.1.) диссертант намудҳои соҳибкориро бо навъҳои соҳибкорӣ омехта намуда, шаклҳои онро мушаххас нишон надодааст ва дар саҳифаҳои минбаъда такрор намудааст.

3. Дар бахши таҳлилии рисолаи илмӣ муаллиф барои хулоса баровардан маълумоти солҳои гуногунро истифода бурдааст ва ҳадди аксари он 5 солро ташкил медиҳад, ки барои ба даст овардани натиҷаи бозътимод кифоя нест.

4. Дар раванди таҳлили маводҳои омӯрӣ аз усулҳои моделсозии риёзӣ иқтисодии муосир кам истифода бурда шудааст. Муаллиф бештар ба усули қиёсӣ таъян намудааст.

5. Дар ҷадвалу диаграммаҳои, ки аз ҷониби диссертант оварда шудаанд, сабабу омилҳои тағйироти динамикӣ дар сатҳи зарурӣ шарҳ дода нашудаанд.

6. Баъзе нуқтаҳои хулоса ва пешниҳодоти докторант асоснок ва мушаххас карда нашудаанд.

7. Дар матни диссертатсия тақроршавии фикру андешаҳо (дар баъзе ҳолатҳо якчанд сархат ба пуррагӣ) бисёр мушоҳида мегардад.

8. Дар матни диссертатсия ҳатогиҳои техникӣ ва имлогӣ, масалан нодуруст гузоштани иқтибосҳо, ҳисобу китоби рақамҳо дар ҷадвалҳо, саҳифагузорӣ ва ғайра ба назар мерасанд.

Эроду камбудии зикршуда сатҳи назариявӣ-методологӣ ва амалии диссертатсияро коҳиш намедиханд. Дар умум диссертатсияи тақризшаванда таҳқиқоти ба итмомрасида ҳисобида шуда, мустақилияти муаллиф дар омода намудани он эҳсос мешавад.

7. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Дар асоси таҳқиқ ва натиҷаҳои илмиву амалии кори диссертатсионӣ, муаллиф дар маҷмӯъ 38 мақолаҳои илмӣ, аз онҳо 23 мақола дар маҷаллаҳои

тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расонидааст, ки ҷавобгӯй ба талаботи муқарраргардида мебошад.

8. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия

Диссертатсия ва автореферати он мазмуни асосии таҳқиқоти диссертатсиониро дар худ инъикос намудааст ва дар он навлониҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод карда мешавад, баён гардидаанд.

Барасмиятдарории диссертатсия ва автореферат тибқи талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шудааст.

9. Хулосаи ҷамъбасти

Умуман, диссертатсияи тақризшаванда дар мавзӯи «Самтҳои афзалиятноки рушди соҳибкории истеҳсолӣ дар иқтисоди муосири Тоҷикистон» аз рӯи натиҷаҳои илмӣ ва амалии худ ҷавобгӯи талаботи бандҳои 31 ва 33-и “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ гардидааст, таҳия карда шудааст. Бинобар ин арзанда аст, ки ба муаллифи кори диссертатсионии мазкур Субҳонзода Иқром Субҳон дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06 – Иқтисодиёт ва идоракунии тибқи самтҳои фаъолият (08.00.06.06 – Иқтисодиёти соҳибкорӣ) дода шавад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсенти
кафедраи иқтисодиёт ва ташкили
соҳибкории Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон

Толибзода Қ.Қ.

28.07.25

Имзои Толибзода Қ.Қ.- ро тасдиқ мекунам:

**Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои
махсуси Донишгоҳи давлатии тиҷорати
Тоҷикистон**

Пирзода С.С.

Суроға: 734061, ш. Душанбе, кӯчаи Дехотӣ, 1/2

Тел.: 918-61-81-77

e-mail: tolibov_74@mail.ru